

19.27x20.14	1/4	60 עמוד	סגולה	13/03/2025	93462833-8
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

זיכרון בספר

עוד לפני שהיו מוסדות לאומיים עלו אנשים לרגל לספרייה הלאומית. את חותמם ואת רשמיהם, וגם תלונות אחדות, הם הותירו בספר המבקרים השמור בספרייה כבר למעלה מ-120 שנה

מנבי הארץ | תהילה בוגמן

בסוף 1898 נסע הרצל לביקור בארץ ישראל כדי להיפגש עם הקיסר הגרמני וילהלם השני. בעודו ממתין שיוזמן לפגישה טייל הרצל עם המשלחת שלו בירושלים, וביקר בספרייה הלאומית שנקראה אז בשלל שמות – 'בית עקד הספרים', 'בית גאמן', ו'בית הספרים הכללי לבני ישראל בירושלים מדרש אברבנאל וגנזי יוסף'. חתימות ידם של הרצל ושל חברי המשלחת האחרים – ובהם מקס בודנהיימר, דוד וולפסון ומשה דוד ש"ב – מונצחות בעמוד הראשון בספר המבקרים של הספרייה הלאומית.

בית לאומי לספרים

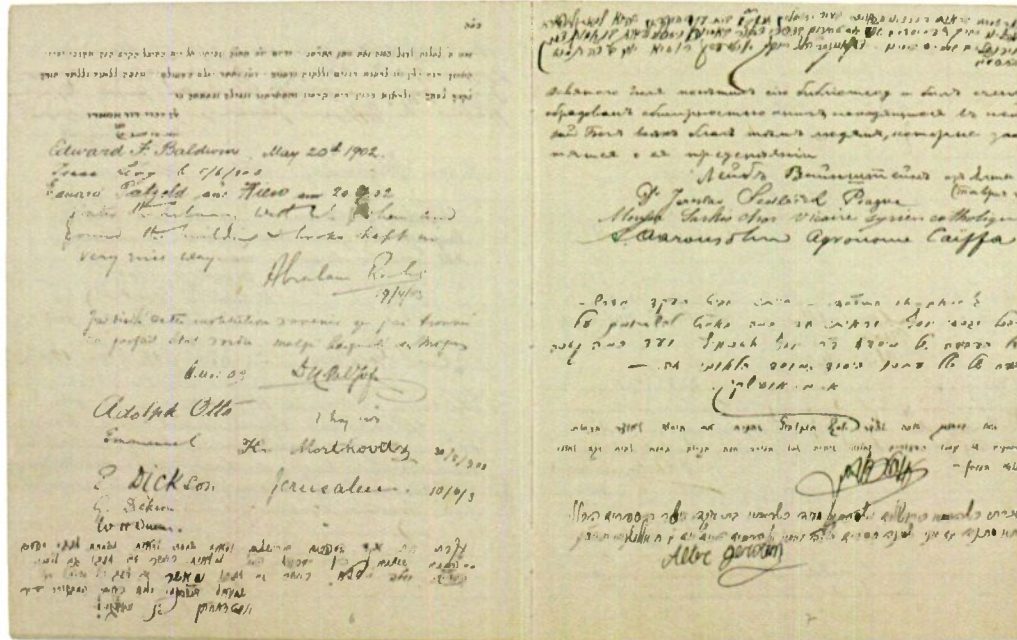
ספר המבקרים השמור בספרייה הלאומית מנציח ביקורים שנערכו בה על פני 14 שנים, מתרנ"ט עד תרע"ב (1898-1912). העובדה שחתימותיהם של הרצל ואנשי משלחתו הן הראשונות בספר מעלה את ההשערה כי ביקורם הוא שעורר אצל מנהלי הספרייה את הרעיון להניח במקום ספר מבקרים. במשך רוב התקופה הספרייה שכנה בבית בני ברית, סמוך לרחוב הנביאים בירושלים. שנים ספורות קודם לכן החל

הרופא הציוני ואוהב הספר ד"ר יוסף חזנוביץ לתרום אלפי ספרים וחיבורים לספרייה שהוקמה בתרנ"ב (1892). תרומתו העלתה את הספרייה על דרך המלך והאוסף גדל בהתמדה. ב-1910, שנתיים לפני תום התקופה המתועדת בספר המבקרים, מנתה הספרייה כ-32 אלף כותרים. במושגי התקופה ההיא היה זה ללא ספק אוסף מרשים, וההתפעלות ממנו ניכרת כמעט בכל אחת מההקדשות בספר. ההתרגשות הרבה לא נבעה רק מכמות הפריטים שבאוסף, אלא בעיקר מהחזון שעמד מאחוריו. הרעיון להקים בית חדש לספרים יהודיים סימל את התחייה של הרוח היהודית ואת התחדשותו של העם על אדמתו. כך למשל מעידה הקדשה מיום שישי, ה' דחול המועד סוכות תר"ס (1899):

ביקרתי את בית עקד הספרים 'מדרש אברבנאל וגנזי יוסף' ושמחתי ... לראות את ספרותנו העתיקה ושכחדשה נעוריה ... יהיה ה' בעזרם ויצליחו ככל מעשיהם וישגו את מטרת חפצם (עמ' 3).

רבנות הספרים שאסף בניאליסטוק נשלחו לירושלים והיוו את הבסיס לאוסף הספרייה הלאומית. יוסף חזנוביץ, מפנה המאה העשרים אוסף אברהם שבדרון, הספרייה הלאומית

19.12x23.65	2/4	61	עמוד	סגולה	13/03/2025	93462834-9
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציורו - 80790						

ייסודו של בית הספרים נתפס כהתגשמות חזון התחייה הרוחנית של העם היהודי בארצו. עמודים מתוך ספר המבקרים ספר המבקרים של בית הספרים. 1912-1898, סימול 04 11 Schwad, אוסף אוטוגרפים קיבוצים

"יישוב ארץ ישראל הוא גוף העם, אמנם תיקון תורתו וחכמתו, הטבת מידותיו היא נפש העם אשר לה קדימה במעלה"

המופיעים בספר, שחלקם פחות מוכרים היום, בולטות חתימותיהם של אהרן אהרנסון, ארתור רופין, הרב יהודה לייב הכהן פישמן מימון ואחותו עדה מימון ודיוויס טריטש. כשמנחם אוסישקין ביקר בספרייה ב-1904, לצד השבחים הוא קבל על כך שמוסד חשוב זה אינו זוכה לתמיכה לאומית:

הייתי בבית העקד מדרש אברנאל וגנזי יוסף וראיתי עד כמה באמת להשתומם על גודל העבודה של מייסדו ד"ר יוסף חזנוויץ, ועד כמה קטנה העבודה של כלל עמנו בייסוד המוסד הלאומי זה (עמ' 7).

שנה אחר כך התקבלה בקונגרס הציוני השביעי החלטה כי הספרייה תעבור לרשות המוסדות המיישבים ותהפוך לנכס לאומי. יותר מעשור חלף עד שהחלטה התממשה.

ידוען נוסף המוזכר בספר, לא כמבקר אלא כמארח, הוא דוד ילין. כשדוד אמאדו מאיזמיר, נכדו של הדיין והפוסק הרב דוד אמאדו, ביקר בירושלים בתרס"ב (1902), הראה לו דוד ילין את שכיות החמדה שבעיר. אמאדו לא התאכזב:

זיכני ה' לעלות לרגל בשנה זאת, ניסן ה'תרס"ב, והיום ... הביאני אל בית

וכך גם:

בואו ונחזיק טובה להד"ר יוסף חזנוביץ שהניח את היסוד לאוצר הכוחות הרוחניים של עמנו הפזורים. והלוואי שיהיה המוסד הזה בקרוב באמת לבית עקד לאומי במובן המלא (עמ' 7)

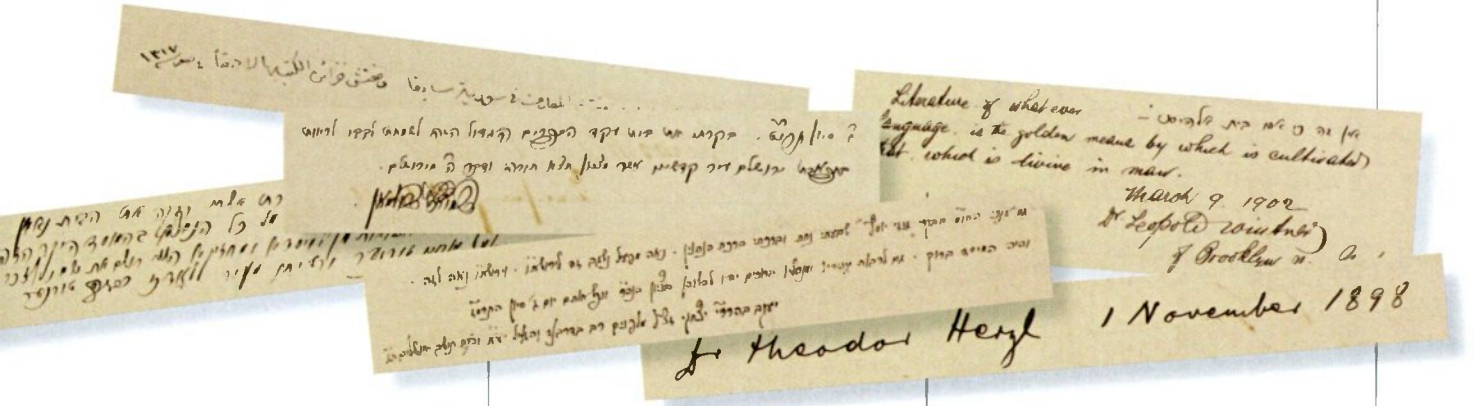
המורה ואיש השפה העברית ישראל טלר מהמושבה רחובות התפייט ותיאר כיצד אנשי הספרייה תורמים לרפואת נפש העם:

כמו שיש קדימה בזמן לרפואת הגוף אשר הוא מעון לנפש, כן יש להנפש קדימה במעלה. יישוב ארץ ישראל הוא גוף העם, אמנם תיקון תורתו וחכמתו, הטבת מידותיו היא נפש העם אשר לה קדימה במעלה. על כן זאת תאוות כל איש משכיל אל טובת עמו, לראות רפואת גוף העם ורפואת נשמתו. זאת תפילתי אפוא, כי יברך ה' את העוסקים ביישוב ארץ ישראל, ואת כל העוסקים להרבות את הבית הזה, ויקוים: "מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים" (עמ' 4).

היישוב ונבדיו

לא רק המשלחת הציונית של הרצל הגיעה לספרייה. בין השמות הרבים

19.59x23.55	3/4	62	עמוד	סגולה	13/03/2025	93462832-7
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790						

מבקרים מהארץ ומהעולם הנציחו בשפתם את ביקורם בספרייה. הקדשות מתוך ספר המבקרים ספר המבקרים של בית הספרים

בית הספרים הלאומי נפתח לציבור באביב 1902 במשכנו הראשון ברחוב החבשים, כיום בפינת הרחובות בני ברית ויוסף חזנוביץ צילום: יעקב בן זב, הארכיון הציוני

"לדאבוני ראיתי כי הרבה ספרים עוד חבושים באוגזים, באשר עוד לא נשלם בניין הבית כולו, והחובה מוטלת על אחינו הנדיבים בלבם"

אך התאריכים השונים המצוינים ליד שמותיהם מעידים כי לא כך קרה. גם אנשי יפו חתמו את שמם לצד אחדים מאנשי ירושלים. מעניינות במיוחד ההקדשות שכתבו צאצאיהם של מגורשי ספרד, שניכרים בתואר ס"ט שהוסיפו בגאווה לחתימתם ובשימושם בכתב רש"י. הכתב המרובע והנקי שבו כתבו בולט בין שלל הסלסולים והעייטורים בעברית אשכנזית ובלשוונות לעז. בספר מופיעה אפילו חתימה אחת ערבית:

טאהר בן צלאח אל-ג'זאירי, מפקח החינוך בסוריה לשעבר ומפקח על אוצרות הספרייה הציבורית שלה לאחר מכן. צפר 1317 (עמ' 2).

אל-ג'זאירי ביקר בספרייה בחודש צפר המוסלמי, בשנת 1317 להג'רה, כלומר ב-1899. הוא היה מורה, מפתח תכניות לימודים ומפקח כללי של בתי הספר היסודיים בדמשק, וב-1898 הוא מונה למפקח על הספריות הציבוריות בעיר. אל-ג'זאירי השתייך לקבוצת מחנכים ואנשי רוח שניסו בשלהי התקופה העות'מאנית להכניס לדמשק את רוח ההשכלה ואת התרבות המערבית, ובירושלים היה ממקימיה של ספריית ח'אלדיה השוכנת עד היום ברחוב השלשלת ברובע המוסלמי. ספריית ח'אלדיה היא אחת החשובות בעולם המוסלמי, ויש בה בין השאר כתבי יד נדירים ויקרי ערך מימי הביניים. אין

ההיכל הקודש הזה אהובי ידידי האדון דוד ילין ישמרהו צורו ויחיהו לרעות בגנים ולקוט שושנים, ועל זה נאמר ישלם ה' פעולם. ונזכה ללמוד וללמד תורה נקיה לשמה, ולראות בבניין בית קדשנו ותפארתנו ונגילה ונשמחה בו. אלה דברי דוד אמאדו ס"ט (עמ' 6).

מרגשים לא פחות מהשמות המוכרים הם אנשים שחתמו את שמם לזיכרון מתוך מודעות לרגע ההיסטורי:

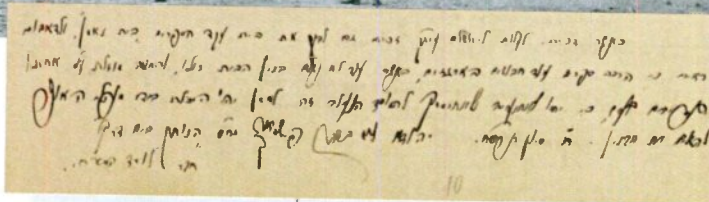
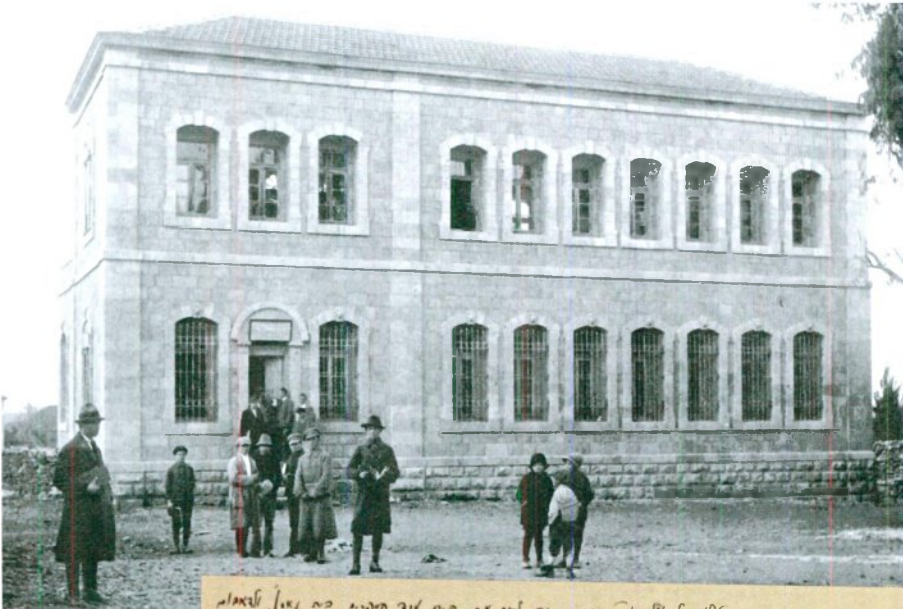
ביום ו' אלול ... ביקרתי עם חברתי אשתי רבקה את הבית נאמן בעונג רב. ראיתי והתבוננתי אל כל הנמצא בהמוסד היקר הזה. בהתפעלות מזה ובתשואות חן למייסדים ומחזיקים הנני רושם את שמי לזיכרון. יוסף מנחם טורנער ורעייתו מעיר לאדו (עמ' 9).

כל הדרכים מובילות

היו מבקרים שעשו דרך ארוכה יותר מאדון טורנער ורעייתו שהגיעו מלודז', וחלקם אף לא חתמו את שמם והסתפקו בציון שם העיר שממנה באו. וינה, פריז, לונדון, אהויו, סן פרנסיסקו, אודסה, בולטימור, ניו יורק, בודפשט, לבוב וחרקוב הן רק חלק מהערים המופיעות בספר. מובן כי גם אנשי ארץ ישראל לא טמנו את ידם בצלחת. לפי מספר האנשים שציינו כי הם מתגוררים ברחובות היה אפשר לחשוב כי ביום בהיר אחד הועלו כל איכרי המושבה על אוטומוביל לביקור בספרייה והמושבה התרוקנה מאנשים,

19.14x23.11	4/4	עמוד 63	סגולה	13/03/2025	93462835-0
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

פלא אפוא שאל-ג'זאירי ראה לעצמו חובה לבקר בספרייה הלאומית היהודית ולמסור ד"ש בספר המבקרים.

שהחיינו

אחדים מהחותמים בספר מציינים את הזכות שנפלה בחלקם לבקר בספרייה, שאינה אלא צעד בדרך לבניין ירושלים:

ביקרתי את בית עקד הספרים הגדול, היה לשמחת לבבי לראות בתפארתו (עמ' 2).

היו שהעידו כי בירכו בראותם את הספרייה:

מאוד מאוד שמחתי על המפעל הגדול הזה שזכיתי לראות. נברך שהחיינו (עמ' 8).

וכך ציין גם יעקב בן הרב יצחקי, תושב ירושלים:

גם אנוכי החתום מטה בבקרי 'גנזי יוסף' שבעתי נחת וברכתי ברכת הנהנין. נאה מפעל נשגב זה לירושלים תיבנה ותיכונן, וירושלים תיבנה ותיכונן נאה לזה. והיה המוסד ברוך, גם לרבות עוזרו ומנהליו ברוכים יהיו להילוכן בציון (עמ' 9).

הגדיל לעשות מבקר מניו יורק שאמנם כתב באנגלית, אך את המלים שמקורן בספר בראשית "אין זה כי אם בית אוהים" – ציטט בעברית.

עם כל ההלל והשבח היה ברור שהעבודה עוד רבה ושמפעל כזה צריך תומכים רבים. לצד אוסישקין, שקרא כאמור לרתום את העם כולו, היו גם קריאות צנועות יותר לתמיכה:

בדרך העברה עברתי על פה ... בית הספרים 'מדרש אברבנאל' בירושלים, ומיד התענגתי לראות את המוסד הצעיר הזה הולך ומתפתח. והחובה מוטלת על כל איש אשר כבוד עמו ותורתו יקר בעיניו לתמוך במוסד זה (עמ' 3).

אחרים כתבו כי אמנם המפעל יפה מאוד, אך הוא רק בראשיתו:

שמחתי לראות את הבית הזה ואוצרותיו, ומי יתן ויהיה בו אוצר רב להגדיל התורה ולהאדירה (עמ' 8).

בהקדשתו של הרב מימון נשזרה גם תחושת החמצה מסוימת:

כאשר זכיתי לעלות לירושלים עיר הקודש זכיתי גם לבקר את בית עקד הספרים 'בית נאמן', ולדאבוני ראיתי כי הרבה ספרים עוד חבושים בארגזים,

באשר עוד לא נשלם בניין הבית כולו, והחובה מוטלת על אחינו הנדיבים בלבם כי יהיו לאחיעזר ולאחיסמך להמוסד הנעלה זה למען יהיה היכולת בידי מנהלי האוצר להשלים את הבניין (עמ' 10).

התיאור מעיד על מצוקת כוח האדם או על תהליכי הפיתוח האיטיים ששררו בספרייה לפני 120 שנה.

ממרחק השנים, בהכירנו את הגלגולים שעברה הספרייה מ-1914 ועד היום, לא נותר אלא לשער מה היו מבקרי הספרייה במבנה הראשון שלה, כאשר עדיין הייתה יותר חזון ממציאיות, כותבים היום על הספרייה הלאומית. □

תהילה ביגמן דוקטורנטית בחוג ללימוד האסלאם והמזרח התיכון באוניברסיטה העברית. מומחית בהלכה אסלאמית ובמשפט השוואתי, עוסקת בכתיבה ובהנעת מדעי הרוח לקהלים מגוונים

